УДК 347.4; 347.9; 346.9; 342.7; 340.115 (477)
DOI https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-7/18

ЗАСТОСУВАННЯ АЛЬТЕРНАТИВНИХ СПОСОБІВ ВРЕГУЛЮВАННЯ СПОРІВ В УКРАЇНІ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

APPLICATION OF ALTERNATIVE DISPUTE RESOLUTION METHODS IN UKRAINE: ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE

Чеховська І.В., д.ю.н., професор,
професор кафедри цивільного права та процесу
Державний податковий університет

У статті, завдяки здійсненню аналізу судової практики, виокремлено активну роль суду у сприянні укладенню мирових угод шляхом роз'яснення наслідків, перевірки законності та затвердження досягнутих домовленостей. З'ясовано, що найчастіше використовують мирову угоду при врегулюванні цивільних, сімейних, спадкових, господарських, фінансових, трудових спорів. Визначено переваги використання мирової угоди: можливість укладення на будь-якій стадії судового процесу, економію часу, фінансових ресурсів, можливість вийти за межі предмета спору, обов'язковість виконання зобов'язань учасниками, взаємну згоду сторін, гнучкість, конфіденційність, задоволеність сторін угоди, законність.

Виокремлено проблеми, що впливають на ефективність застосування такого способу врегулювання спору як врегулювання спору за участю судді. До них віднесено недосконаліть законодавства (відсутність в ЦПК України норми, що регламентували б право на звернення до суду або іншого посередника на будь-якій стадії цивільного процесу; відсутність норм в Законі України «Про медіацію» щодо обов'язковості проходження навчання суддями стосовно набуття компетентностей судового медіатора); інформаційно-роз'яснювальної кампанії в ЗМІ щодо змісту і переваг такого способу врегулювання спорів; преференцій щодо заохочення використання у практичній діяльності суддів, адвокатів цього способу захисту. Набула подальшого розвитку пропозиція створення Служби врегулювання конфліктів у судах – інструменту, який допоможе формувати здорову атмосферу в колективах та запобігати деструктивним проявам у внутрішній взаємодії.

З'ясовано, що найбільш дискурсивним, а, відтак і мало використовується на практиці, інститут медіації в адміністративному судочинстві. Доведено доцільність внесення змін в Закон України «Про медіацію», КАС України щодо легітимізації використання медіації при вирішенні публічно-правових спорів.

Виокремлено відмінності між поняттями «арбітраж» і «третейський суд» за критеріями: суб'єктний склад спору; юридична регламентація; підвідомчість. До перешкод застосування медичного і спортивного арбітражів в Україні віднесено: недосконаліть законодавства, незначну кількість фахівців – арбітрів, відсутність центрів підвищення кваліфікації майбутніх арбітрів, неефективну інформаційно-роз'яснювальну кампанії в ЗМІ щодо їх популяризації, незадовільну матеріально-технічну підтримку тощо.

Доведено доцільність формування єдиної бази рішень (ухвал), угод з використанням альтернативних способів вирішення спорів для проведення аналізу, узагальнення практики та розробки конкретних пропозицій щодо удосконалення механізму запровадження їх в правозастосовну практику.

Ключові слова: альтернативні способи врегулювання спорів, адміністративне судочинство, арбітраж, виконавче провадження, врегулювання спору за участю судді, захист прав учасників виконавчого провадження, процедури примирення, мирова угода, медіація, цивільне судочинство.

The article, through the analysis of judicial practice, highlights the active role of the court in facilitating the conclusion of amicable agreements by explaining the consequences, verifying the legality and approving the agreements reached. It is found that amicable agreements are most often used in the settlement of civil, family, inheritance, economic, financial, and labor disputes. The advantages of using amicable agreements are identified: the possibility of concluding them at any stage of the legal process, saving time and financial resources, the ability to go beyond the subject of the dispute, the obligation to fulfill obligations by the participants, mutual consent of the parties, flexibility, confidentiality, satisfaction of the parties to the agreement, and legality.

The problems that affect the effectiveness of using such a method of dispute resolution as dispute resolution with the participation of a judge are highlighted. These include the imperfection of the legislation (the absence in the Code of Civil Procedure of Ukraine of norms that would regulate the right to appeal to the court or another mediator at any stage of the civil process; the absence of norms in the Law of Ukraine "On Mediation" regarding the mandatory training of judges in acquiring the competencies of a judicial mediator); an information and explanatory campaign in the media regarding the content and advantages of this method of dispute resolution; preferences for encouraging the use of this method of protection in the practical activities of judges and lawyers. The proposal to create a Conflict Resolution Service in the courts has been further developed – a tool that will help form a healthy atmosphere in teams and prevent destructive manifestations in internal interaction.

It was found that the most discursive, and therefore little used in practice, institution of mediation in administrative proceedings. The expediency of making amendments to the Law of Ukraine "On Mediation", the CAS of Ukraine regarding the legitimization of the use of mediation in resolving public law disputes was proven.

The differences between the concepts of "arbitration" and "arbitration court" were identified according to the criteria: subject composition of the dispute; legal regulation; jurisdiction. The following are considered obstacles to the use of medical and sports arbitration in Ukraine: imperfect legislation, a small number of specialist arbitrators, the absence of centers for advanced training of future arbitrators, an ineffective information and explanatory campaign in the media regarding their popularization, unsatisfactory material and technical support, etc.

The feasibility of forming a single database of decisions (decisions) and agreements using alternative dispute resolution methods for analyzing, generalizing practice, and developing specific proposals to improve the mechanism for their implementation in law enforcement practice has been proven.

Key words: alternative dispute resolution methods, administrative proceedings, arbitration, enforcement proceedings, dispute resolution with the participation of a judge, protection of the rights of participants in enforcement proceedings, conciliation procedures, settlement agreement, mediation, civil proceedings.

Актуальність. Доцільність застосування альтернативних способів врегулювання спорів в Україні не викликає сумнівів. Учені та практики тривалий час вказують на неефективну систему доступу до правосуддя в Україні; надмірну тривалість розгляду справ в національних судах, завантаженість суддів; відсутність ефективних національних засобів юридичного захисту; високу вартість судового розгляду спорів; ускладнений доступ до суду тощо. Усе це, на думку учених, «підриває авторитет судової влади в Україні і знижує ефективність цивільного судочинства» [1, с. 20], а також ускладнює доступ до правосуддя для населення. Оптимізувати зазначені вище недоліки можливо за рахунок активного запровадження альтернативних способів захисту суб'єктивних прав. Проте, незважаючи

на позитивний досвід їх застосування в інших країнах і можливість, завдяки їх запровадженню, знизити навантаження на судову систему в Україні мають місце суттєві перешкоди до їх запровадження. Йдеться насамперед про недосконаліть національного законодавства щодо впровадження альтернативних способів захисту, неготовність суддів запроваджувати новий інститут врегулювання спору за участю судді, нерозуміння, і як наслідок, не використання потенціалу в українському соціумі третейських судів і медіації у вирішенні спорів. Зазначене вище вказує на актуальність аналізу судової практики застосування альтернативних способів врегулювання спорів в Україні і, на цій основі, розробки пропозицій щодо активізації їх застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Найбільше наукових статей учених присвячено вивченню зарубіжного досвіду запровадження медіації як альтернативи вирішенню судових спорів. Це праці Н. Л. Бондаренко-Зелінської, К. С. Бондаренко, Н. С. Бутрин-Боки, О. Ю. Димінської, Т. П. Зубро, О. В. Зигрій, Р. Я. Лемик, В. І. Нагнибіди, М. Я. Поліщук, Я. П. Любченко, Н. А. Мазаракі, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси та інших. Наукові дослідження присвячені аналізу застосування медіації в окремих сферах присвячено праці К. О. Алімова, О. І. Даценко, О. В. Горецького, Ю. В. Георгієвського, С. Т. Йосипенко, З. Р. Росомахи, Т. М. Керімова, Т. М. Трояновської та інших. Дослідженням інших альтернативних способів врегулювання спрів присвячено праці Ю. В. Білоусова, О. А. Устименко, (комбіновані способи альтернативного вирішення спорів), Є. О. Рябка, Є. І. Фурси, С. Я. Фурси (врегулювання спору за участю судді), І. В. Божук, Ю. Мележика, І. В. Чеховської (мирова угода, третейській суд), Н. І. Чудик-Білоусової, В. І. Нагнибіди (арбітраж) та інших учених. Водночас, не применшуючи значущість проведених досліджень варто вказати на відсутність досліджень, які б базувались на аналізі судової практики застосування альтернативних способів врегулювання спорів.

Мета статті. Аналіз судової практики застосування альтернативних способів врегулювання спорів, виокремлення позитивного досвіду їх використання та розробка пропозицій щодо удосконалення механізму їх застосування в національне законодавство і практику.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з аналізу судової практики врегулювання спорів найбільш використовується наразі мирова угода. Укладення мирової угоди на стадії спрощеного позовного провадження дозволяє уникати подальшого судового розгляду, заощаджує час та фінансові ресурси як сторін, так і суду. Замість тривалого процесу доказування та судових дебатів, сторони мають можливість самостійно визначити прийнятний для обох варіант вирішення спору. Так, ухвала Комсомольського міського суду Полтавської області від 19 листопада 2024 року у справі № 534/2089/23 [2] є яскравим прикладом успішного застосування врегулювання спору за участю суду (мирової угоди) як ефективного альтернативного способу вирішення цивільної справи. Аналізуючи цю ухвалу з позиції застосування альтернативних способів вирішення спору, можна виділити наступні ключові аспекти. Сторони, ОСОБА_1 та АТ «Полтаваобленерго», добровільно дійшли згоди щодо врегулювання спору. Відповідач визнав свою заборгованість у повному обсязі, включаючи матеріальну та моральну шкоду, витрати на експертизу та правничу допомогу, а також судовий збір. Позивач, у свою чергу, погодився на отримання цієї суми до певної дати (31.12.2024) та підтвердив відсутність майнових претензій після належного виконання угоди. Це свідчить про компромісний підхід обох сторін. Суд чітко зазначив, що затверджена мирова угода є виконавчим документом. Це є важливим стимулом для відповідача виконати свої зобов'язання, оскільки у разі невиконання позивач має право звернутися до державної виконавчої служби для примусового стягнення коштів.

Таким чином, у справі № 534/2089/23 [2] мирова угода виступила ефективним альтернативним способом вирішення спору, що відповідає принципам цивільного судочинства, спрямованим на оперативне та мирне врегулювання конфліктів на основі взаємної згоди сторін. Суд, затверджуючи цю угоду, підтримав та легітимізував досягнутий сторонами компроміс.

Також свідченням врегулювання спору шляхом укладення мирової угоди є ухвала Ірпінського міського суду Київської області від 06 листопада 2024 року у справі № 367/8067/21 [3], яка демонструє успішне застосування мирової угоди як ефективного альтернативного способу врегулювання спору про право власності в порядку спадкування. У даній справі відповідач ОСОБА_2 не заперечував проти визнання за позивачем ОСОБА_1 права власності на 1/3 частину земельної ділянки в порядку спадкування. Фактично, сторони дійшли згоди щодо суті позовних вимог, що значно спростило процес врегулювання. Мирова угода в цьому випадку формалізувала вже досягнуту домовленість та визначила право власності ОСОБА_1 на конкретну частку земельної ділянки з кадастровим номером та адресою. Це усунуло будь-яку невизначеність у майнових правах спадкоємця. Сторони зафіксували відсутність будь-яких майнових чи моральних претензій один до одного після підписання мирової угоди, що сприяє остаточному врегулюванню конфлікту.

У цій справі мирова угода стала ефективним інструментом для формалізації згоди між сторонами у спорі про спадкування. Хоча фактично спору як такого не було, мирова угода дозволила швидко та юридично правильно оформити право власності спадкоємця, заощадивши час та ресурси, які були б витрачені на повноцінний судовий розгляд. Це підкреслює гнучкість мирової угоди як альтернативного способу врегулювання юридичних питань, навіть за відсутності гострого конфлікту.

Також як успішні приклади застосування мирової угоди в цивільному судочинстві можна навести ухвали Івано-Франківського міського суду від 09.11.2023 у справі № 344/21165/21 [4]; Господарського суду Запорізької області від 07.04.2020 у справі № 908/670/20 [5] тощо.

Ухвала Ірпінського міського суду Київської області від 28 січня 2022 року у справі № 367/3876/21 [6] є ще одним вдалим прикладом застосування мирової угоди як ефективного альтернативного способу вирішення судового спору. У цій справі позивач оскаржував своє звільнення, вимагав поновлення на роботі, оплати за час вимушеного прогулу та відшкодування моральної шкоди. Замість тривалого судового процесу, сторони (ОСОБА_1 та Будинок відпочинку «Конча-Заспа») дійшли взаємної згоди. Відповідач погодився прийняти позивача на іншу посаду (радника апарату управління) з певним окладом та надбавкою, а позивач, у свою чергу, відмовився від усіх своїх первісних позовних вимог. Це є класичним прикладом компромісу, де кожна сторона йде на певні поступки заради мирного врегулювання конфлікту.

Укладення мирової угоди на відносно ранній стадії судового розгляду (менше ніж через рік після подання позову) дозволило сторонам швидко та ефективно вирішити спір, уникнувши тривалих судових засідань, збору доказів та можливого оскарження судового рішення. У цій справі мирова угода стала ефективним інструментом альтернативного вирішення трудового спору. Замість того, щоб покладатися на рішення суду, яке могло бути на користь лише однієї сторони, сторони самостійно домовилися про прийнятний для обох варіант, що свідчить про переваги добровільного врегулювання конфліктів. Суд, у свою чергу, відіграв важливу роль у легітимізації цієї домовленості, надавши їй юридичної сили.

Судова практика свідчить про активну роль суду у сприянні укладенню мирових угод шляхом роз'яснення наслідків, перевірки законності та затвердження досягнутих домовленостей.

Окрім цивільних і трудових спорів за допомогою мирової угоди вирішуються і господарсько-правові спори. Так, ухвала Господарського суду Івано-Франківської області від 20.01.2022 у справі № 909/371/20 [7]. Позивач – Управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій в Івано-Франківській області – звернувся до суду з позовом про стягнення з Акціонерного товариства «ДТЕК Західенерго» заборгованості за договором про закупівлю послуг з охорони від пожеж. Сума позовних вимог становила 2 308 310,81 грн, з яких 2 293 833,34 грн – основний борг, 14 477,47 грн – 3% річних. У процесі розгляду справи суд першої інстанції частково задовольнив позов, стягнувши з відповідача 1 146 916,67 грн основного боргу, 4 700,48 грн 3% річних та 17 274,26 грн судового збору. У решті позову було відмовлено. Постановою Верховного Суду від 28.10.2021 касаційну скаргу позивача задоволено частково, рішення судів попередніх інстанцій скасовано в частині відмови у задоволенні позовних вимог, справу в цій частині передано на новий розгляд. У ході нового розгляду сторони подали спільну заяву про затвердження мирової угоди, яка передбачала погашення відповідачем узгодженої суми заборгованості. Суд встановив, що умови мирової угоди відповідають законодавству та є результатом добровільного волевиявлення сторін. У зв'язку з цим суд затвердив мирову угоду та закрив провадження у справі.

Ця справа демонструє конструктивний підхід учасників господарських правовідносин, які, навіть після тривалого судового процесу, змогли досягти взаємоприйнятного рішення. Укладення мирової угоди свідчить про прагнення сторін до ефективного вирішення спору та дотримання принципів ділової етики. Суд, зі свого боку, забезпечив контроль за дотриманням норм права, не втручаючись у зміст домовленостей, що відповідає засадам господарського судочинства.

Підсумовуючи варто відмітити активність, починаючи з 2020 року використання судами мирової угоди на різних стадіях судового процесу. Судова практика дає можливість визначити її суттєві переваги, до яких слід віднести: можливість укладення на будь-якій стадії судового процесу, економію часу, фінансових ресурсів, можливість вийти за межі предмета спору, обов'язковість виконання зобов'язань учасниками, взаємну згоду сторін, гнучкість, конфіденційність, задоволеність сторін угоди, законність.

Інститут врегулювання спору за участю судді є відносно новим в українському законодавстві [8; 9]. Очевидно саме цим і можна пояснити невеликий обсяг справ у реєстрі з використанням цього альтернативного способу врегулювання спору. Як приклад можна навести ухвалу Городоцького районного суду Львівської області від 12.12.2024 у справі № 441/1994/24 [10].У даній справі між ОСОБА_1 та ОСОБА_2 виник спір, який було вирішено шляхом укладення мирової угоди на стадії судового розгляду. Суд кваліфікував це як «врегулювання спору за участю суду (медіації на стадії судового процесу)», а також виокремив низку переваг мирової угоди як альтернативного способу вирішення спору, які повною мірою проявилися у цій справі. Укладення мирової угоди стало результатом добровільної згоди обох сторін, які шляхом переговорів досягли компромісу, що задовольняє їхні інтереси більшою мірою, ніж це могло б зробити судове рішення на користь лише однієї сторони. Розподіл майнових інтересів (грошова компенсація ОСОБА_1 та збереження права власності на автомобіль за ОСОБА_2) чітко відображає взаємні поступки. У справах між колишнім подружжям мирне врегулювання спору було досягнуто самими сторонами. Це, на думку судді, сприяє збереженню більш цивілізованих відносин у майбутньому, на відміну від рішення, нав'язаного судом. Вважаємо, що ухвала Городоцького районного суду Львівської області у справі № 441/1994/24 [10] є показовим прикладом успішного застосування процедури врегулювання спору за участю судді результатом застосування якої стало підписання мирової угоди. Такі ухвали підкреслюють важливість заохочення та підтримки таких методів, які дозволяють сторонам самостійно врегулювати свої конфлікти з меншими витратами та з більшою ймовірністю досягнення взаємоприйнятного результату, сприяючи розвантаженню судової системи та зміцненню принципу верховенства права.

Проте варто виокремити окремі проблеми, що впливають на ефективність застосування цього альтернативного способу врегулювання спору. По-перше це відсутність в ЦПК України норми, що регламентувала б «право на звернення до суду або іншого посередника на будь-якій стадії цивільного процесу», а також «наявності сертифіката, що підтверджує проходження спеціального навчання з набуття компетентностей судового медіатора за програмою обсягом (тривалістю) не менше 90 годин навчання» [11, с. 104].

Окрім цього варто посилити інформаційну кампанію щодо можливості застосування на будь-якій стадії судового процесу врегулювання спору за участю судді. Також доцільною видається пропозиція створення Служби врегулювання конфліктів у судах – інструменту, який допоможе формувати здорову атмосферу в колективах та запобігати деструктивним проявам у внутрішній взаємодії [12].

Медіацію вважають одним із найефективніших способів вирішення спорів. Незважаючи на те, що Закон України «Про медіацію» [13] є відносно новим проте застосування медіації є пріоритетним насамперед у вирішені таких спорів, що виникають із відносин спадкування, сімейних правовідносин, трудових правовідносин, житлових відносин, інтелектуальної власності, захисту немайнових прав фізичних осіб, пов'язаних із застосуванням Закону України «Про захист прав споживачів» тощо. Існує чимало прикладів успішного застосування медіації при вирішенні зазначених вище спорів [14].

Проте застосування медіації в адміністративному судочинстві наразі є найбільш дискурсивним. Учені виокремлюють деякі негативні аспекти та недоліки медіації в адміністративному судочинстві [15, с. 217-219]. На думку Ю. В. Георгієвського, З. Р. Росомахи, Т. М. Керімова це зумовлено «правовою природою публічно-правових спорів як підґрунтя адміністративного судочинства, які характеризуються, зокрема, юридичною нерівністю сторін через наявність публічного інтересу, владних повноважень у публічної адміністрації як обов'язкової сторони публічно-правового спору». Учені вважають, що однією з «з ключових проблем адміністративної медіації є обмеженість свободи дій суб'єктів владних повноважень як однієї зі сторін публічно-правового спору під час примирення у рамках медіації» [16, с. 136].

Аналіз справ із Єдиного державного реєстру судових рішень дозволяє стверджувати, що частка судових рішень, у яких адміністративними судами було прийнято рішення про оголошення перерви у підготовчому засіданні на підставі домовленості сторін провести позасудове врегулювання спору шляхом медіації, зупинення провадження у разі звернення обох сторін із клопотанням про надання їм часу для примирення шляхом медіації, закриття провадження на підставі досягнення сторонами примирення шляхом медіації на будь-якій стадії судового процесу, становить близько 0,09% від загальної кількості судових рішень адміністративних судів, винесених за цей же період [17].

Наведене вище дозволяє стверджувати, що чинне національне законодавче регулювання інституту медіації є «фрагментарним і не забезпечує належного впровадження медіаційних процедур у публічно-правовій сфері. Закон України «Про медіацію» не враховую специфіку публічно-правових спорів, а у КАС України відсутні комплексні норми, що регламентують особливості медіаційного регулювання у цій категорії справ. Така ситуація створює правову невизначеність і гальмує ефективне використання медіації» [16, с. 138].

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про третейські суди» [18] третейський суд – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин.

На думку І. О. Бута третейському розгляду «притаманні деякі риси, які роблять цей спосіб АВС окремим від інших блоком. До них учений відносить наявність чіткого законодавчого регулювання діяльності третейських судів (як внутрішніх, так і іноземних), формалізований характер діяльності з розгляду спору, юрисдикційний характер діяльності третейського суду, законодавче вилучення з компетенції третейського суду певних категорій спорів, відсутність прямої залежності наслідків розгляду спору від готовності сторін співпрацювати, оскільки сторона третейської угоди не може в односторонньому порядку відмовитися від третейського розгляду спору» [19, с. 57].

Згідно зі ст. 7 Закону України «Про третейські суди» [18] в Україні можуть утворюватися та діяти постійно діючі третейські суди та третейські суди для вирішення конкретного спору (суди ad hoc). Так, постійно діючий третейський суд утворено при Всеукраїнській громадській організації «Український правовий союз» [20], Всеукраїнській громадській організації «Рада адвокатів України» [21], Всеукраїнській громадській організації «Фундація медичного права та біоетики України» [22] тощо. Так, у 2023 році постійно діючий Третейський суд при Всеукраїнській громадській організації «Рада адвокатів України» прийняв Позовну заяву до розгляду та відкрив третейське провадження у справі № СП-2023-123. Між Позивачем та Відповідачем було укладено Договір поставки спортивного обладнання № 123/2023 від 01.01.2023 (далі – Договір). Згідно з умовами Договору, Позивач зобов'язався поставити Відповідачу партію спортивних тренажерів, а Відповідач – прийняти та оплатити поставлений товар.

Позивач виконав свої зобов'язання за Договором, поставивши Відповідачу товар згідно з умовами Договору та видатковими накладними № 1 від 15.01.2023 та № 2 від 20.01.2023. Відповідач, у свою чергу, частково оплатив поставлений товар, здійснивши платіж у розмірі 100 000,00 (сто тисяч) гривень, що підтверджується платіжним дорученням №456 від 25.01.2023. Залишок суми в розмірі 50 000,00 (п'ятдесят тисяч) гривень Відповідач не сплатив у встановлений Договором строк, посилаючись на фінансові труднощі. Позивач надіслав Відповідачу претензію з вимогою сплатити заборгованість, однак Відповідач не виконав вимоги Позивача. Третейський суд ухвалив рішення про надання Відповідачу відстрочки для сплати заборгованості перед Позивачем.

Варто зазначити, що третейська угода може бути укладена у вигляді третейського застереження в договорі, контракті або у вигляді окремої письмової угоди. Рішення третейського суду приймається після дослідження усіх обставин справи третейським суддею, що одноособово розглядав справу, або більшістю голосів третейських суддів, які входять до складу третейського суду. Рішення оголошується у засіданні третейського суду. Відповідно до статті 55 «Про третейські суди» [18] рішення третейського суду виконуються зобов'язаною стороною добровільно, в порядку та строки, що встановлені в рішенні. Якщо в рішенні строк його виконання не встановлений, рішення підлягає негайному виконанню.

Водночас варто зауважити, що незважаючи на наявність Закону України «Про третейські суди» практика їх застосування при врегулюванні спорів є нечисельною. Третейські суди не користуються популярністю. Судова практика включає випадки виконання рішень третейських судів державними судами. Очевидним є необхідність популяризації такого способу захисту, підвищення авторитету третейського судочинства та рівня компетентності третейських суддів. Слід також поліпшити державну підтримку у створенні та популяризації третейських судів та створити умови для навчання фахівців для діяльності третейських судів, а також підвищення їх кваліфікації шляхом обміну досвідом з іноземними державами, що досягли успіху в розвитку третейства [23, с. 92].

Окремо звертаємо увагу на те, що поняття «арбітраж» окремі науковці часто ототожнюють з поняттям «третейський суд», що, на нашу думку, є некоректним. Наприклад, І. О. Бут зазначає, що «функція третейських суддів (арбітрів) не є тотожною функції судді, а саме лише використання за аналогією термінології відносно арбітражу не дозволяє однозначно зробити висновок про правову природу арбітражу як органу правосуддя» [24, с. 103], разом з тим К.Г. Ващенко вказує, що поняття «арбітражний суд» трактується як «арбітражний третейський суд» і ніяк не «державний арбітражний суд» [25, с. 170].

Уважаємо доцільним указати на конкретні відмінності між цими поняттями, а саме: 1) суб'єктний склад спору (третейський суддя та арбітр); 2) юридична регламентація (національне законодавство закріплює лише статус третейських судів в Україні, а під арбітражем можна розуміти і міжнародний комерційний арбітраж, що регламентується нормами міжнародного та національного права); 3) підвідомчість (третейський суд вирішує спори, віднесені до його компетенції чинним законодавством, та обмежується ним, зокрема щодо цивільних і господарських правовідносин, тоді як арбітраж може розглядати ширше коло спорів, зокрема спортивних, інвестиційних, комерційних тощо) [23, с. 86-87]. Водночас варто зауважити, що спортивний арбітраж в чомусь схожий на комерційний та інвестиційний арбітражі, і багато спортивних арбітрів виступають арбітрами також у звичайних комерційних і інвестиційних спорах, водночас він має значну кількість особливостей, які відрізняють його від комерційного арбітражу. Наприклад, деякі спортивні арбітражні рішення виносяться в прискореному арбітражному розгляді впродовж 24 годин. Інша характерна риса спортивного арбітражу – публічність: арбітри повинні бути готові, що їхні рішення будуть детально аналізуватися засобами масової інформації або правниками, в тому числі з критикою, так як більшість рішень Спортивного арбітражного суду в Лозанні (далі – CAS) знаходяться в публічному доступі [26; 27; 28].

В Україні у 2016 році при Національному олімпійському комітеті України (далі – НОК України) створено Спортивний арбітражний суд. У Положенні про спортивний арбітражний суд при НОК України зазначено, що це «самостійний постійно діючий третейський суд, що вирішує спори, які виникають у сфері спорту або у сфері, дотичній до спортивної діяльності та розвитку спорту» [29]. Проте, незважаючи на можливість розгляду спортивних спорів у спортивному арбітражному суді – спостерігається досить незначна їх кількість. Це пояснюється потребою у перегляді законодавства щодо запровадження такого альтернативного способу захисту. До прикладу більшість спорів стосується трудових відносин та дисциплінарних питань і найбільш частими «клієнтами» такого арбітражу можуть бути футболісти, баскетболісти та інші спортсмени стосовно питань допінгу. Проте можливість вирішення спору в арбітражі трудових спорів прямо виключена українським законодавством.

Окрім цього футбол і баскетбол в Україні мають свої власні системи вирішення всіх видів спорів із сформованою правовою практикою і незалежною процедурою апеляції. Одним із прикладів ефективного квазі-арбітражу в Україні є Палата з вирішення спорів Федерації футболу України (далі – ПВС ФФУ). Вона не може вважатися справжнім арбітражним органом, оскільки розглядає спори, що стосуються лише футболу, і на основі регламенту і правил ФФУ, а не на основі арбітражної угоди. Крім того, арбітри не обираються сторонами, а призначаються

Палатою. З моменту створення у вересні 2012 року ПВС ФФУ винесла рішення в більш ніж 200 спорах між футбольними клубами, футболістами і тренерами. Більшість справ стосується трудових спорів, в той час як приблизно 20% справ стосуються спорів про компенсацію за підготовку футболістів та трансферні спори між клубами [30].

Висновки. Судова практика свідчить про активну роль суду у сприянні укладенню мирових угод шляхом роз'яснення наслідків, перевірки законності та затвердження досягнутих домовленостей. Найбільше використовують мирову угоду при врегулюванні цивільних, сімейних, спадкових, господарських, фінансових, трудових спорів.

Судова практика дає можливість визначити суттєві переваги використання мирової угоди, до яких слід віднести: можливість укладення на будь-якій стадії судового процесу, економію часу, фінансових ресурсів, можливість вийти за межі предмета спору, обов'язковість виконання зобов'язань учасниками, взаємну згоду сторін, гнучкість, конфіденційність, задоволеність сторін угоди, законність.

Виокремлено проблеми, що впливають на ефективність застосування такого способу врегулювання спору як врегулювання спору за участю судді. До них віднесено недосконаліть законодавства (відсутність в ЦПК України норми, що регламентували б право на звернення до суду або іншого посередника на будь-якій стадії цивільного процесу; відсутність норм в Законі України «Про медіацію» щодо обов'язковості проходження навчання суддями стосовно набуття компетентностей судового медіатора); інформаційно-роз'яснювальної кампанії в ЗМІ щодо змісту і переваг такого способу врегулювання спорів; преференцій щодо заохочення використання у практичній діяльності суддів, адвокатів цього способу захисту.

З'ясовано, що найбільш дискурсивним, а, відтак і мало використовується на практиці, інститут медіації в адміністративному судочинстві. Доведено доцільність внесення змін в Закон України «Про медіацію», КАС України щодо легітимізації використання медіації при вирішенні публічно-правових спорів.

Виокремлено відмінності між поняттями «арбітраж» і «третейський суд» за критеріями: суб'єктний склад спору; юридична регламентація; підвідомчість. До перешкод застосування медичного і спортивного арбітражів в Україні віднесено: недосконаліть законодавства, незначну кількість фахівців – арбітрів, відсутність центрів підвищення кваліфікації майбутніх арбітрів, неефективну інформаційно-роз'яснювальну кампанії в ЗМІ щодо їх популяризації, незадовільну матеріально-технічну підтримку тощо.

Доведено доцільність формування єдиної бази рішень (ухвал), угод з використанням альтернативних способів вирішення спорів для проведення аналізу, узагальнення практики та розробки конкретних пропозицій щодо удосконалення механізму запровадження їх в правозастосовну практику.

Перспективним напрямом вважаємо дослідження механізму застосування альтернативних способів врегулювання спору в окремих сферах суспільних відносин, насамперед у сфері охорони здоров'я та фізичної культури і спорту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутрін-Бока Н.С., Зигрій О.В. Несудові форми вирішення цивільних спорів: міжнародний досвід зарубіжних країн. *Наукові записки*. Серія: Право. 2022. Випуск 12. С. 19-24.
2. Комсомольський міський суд Полтавської області від 19 листопада 2024 року у справі № 534/2089/23. *Сайт. Реєстр судових рішень*. URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/123159579
3. Ірпінський міський суд Київської області від 06 листопада 2024 року у справі №367/8067/21. *Сайт. Реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123881209
4. Івано-Франківський міський суд. Ухвала від 09.11.2023 у справі № 344/21165/21. *Сайт. Реєстр судових рішень*. URL: https://clarity-project.info/court/decision/114818182
5. Господарський суд Запорізької області. Ухвала від 07.04.2020 у справі № 908/670/20. *Сайт. Реєстр судових рішень*. URL:https://opendatabot.ua/court/88721574-8ac56032eb48154c02f2dff25075f038
6. Ірпінський міський суд Київської області від 28 січня 2022 року у справі №367/3876/21. *Сайт. Реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103472005
7. Господарський суд Івано-Франківської області. Ухвала від 20.01.2022 у справі № 909/371/20. *Сайт. Реєстр судових рішень* URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/court-document/102728101
8. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text
9. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України щодо вдосконалення порядку розгляду судових справ: Закон України від 15.01.2020 р. № 460-IX. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/460-20#Text
10. Городоцький районний суд Львівської області від 12.12.2024 у справі №441/1994/24. *Сайт. Реєстр судових рішень.* URL:https://reyestr.court.gov.ua/Review/123853206
11. Рябко Є.О. Процедури медіації та врегулювання спору за участю судді: проблемні підходи у розмежуванні компетенцій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 5. С. 102-105.
12. Конфлікти між працівниками судів: причини, наслідки, інструменти врегулювання. Результати дослідження. *Сайт. Юридична газета.* URL: https://yur-gazeta.com/golovna/konflikti-mizh-pracivnikami-sudiv-prichini-naslidki-instrumenti-vregulyuvannya-rezultati-doslidzhenn.html
13. Про медіацію. Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. *Відомості Верховної Ради* (ВВР), 2022, № 7, ст. 51
14. Короленко М. Фінансова медіація – це найшвидший шлях до вирішення конфлікту. URL: https://www.fin-mediation.com/ua/novini/166-tsentr-finansovoji-mediatsiji-ta-pershij-ukrajinskij-mizhnarodnij-bank-uklali-dogovir-pro-spivpratsyu-3
15. Сливка М. Позитивні та негативні аспекти медіації і примирення сторін в адміністративному судочинстві: розмежування та проблеми застосування. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2024. Серія «*Юридичні науки*». № 3 (43). С. 214–220.
16. Керімов Т.М., Росомаха З.Р., Геогрієвський Ю.В. Медіація в адміністративному судочинстві України: ефективний інструмент чи декларативна формальність? *Юридичний науковий електронний журнал.* 2025. № 5. С. 135-139.
17. Єдиний державний реєстр судових рішень. *Сайт Реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/
18. Про третейські суди : Закон України від 11.05.2004 No 1701-IV. *База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15
19. Бут І. О. Розгляд цивільно-правових спорів третейськими судами в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2016. 229 с.
20. Постійно діючий третейській суд при Всеукраїнській громадській організації «Українській правовий союз». Офіційний сайт. URL: https://www.treteyskiy.org/
21. Національна асоціація адвокатів України. Офіційний сайт. URL: https://unba.org.ua/rau
22. Всеукраїнська громадська організація «Фундація медичного права та біоетики України». Офіційний сайт. URL: https://www.medicallaw.org.ua/
23. Божук І.І., Чеховська І.В. Медичний арбітраж (третейській суд) як альтернатива цивільним судам у медичних спорах. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2021. Вип. 2 (93). С. 82-94.
24. Бут І. О. Деякі питання співвідношення розгляду цивільно-правового спору третейським судом та органом правосуддя. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* Серія: Юриспруденція. 2014. № 9. С. 103–106.

25. Ващенко К. Г. Характерні особливості міжнародного комерційного арбітражу як інституту. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 170–174.
26. CAS 2021/A/7895 Pierre Arnould v Fédération Equestre Internationale (FEI). URL: https://inside.fei.org/system/files/7895%20Arbitral%20Award%20-%2024.11.2021.pdf
27. CAS 2024/A/10669 Uros Nikolic v. World Aquatics. URL: https://docs.publicnow.com/viewDoc?filename=126822%5CEXT%5CDA2D3C2AF32D95CB996933D46CD9D2F45B81E40F_246C9A8916A5F74FF58940F8B14E60C7CBF7E4A8.PDF
28. 2019/ADD/1 Міжнародний олімпійський комітет проти Мікалая Новікова. URL: https://www.tas-cas.org/fileadmin/user_upload/ADD_1_Award__for_publication_.pdf
29. Положення про спортивний арбітражний суд при НОК України. *Сайт. Національний олімпійській комітет України.* URL: https://noc-ukr.org/about/structures/sportivniy-arbitrazhniy-sud/polozhennya-pro-sos/
30. Спортивний арбітраж. *Сайт Українська арбітражна асоціація*. URL: http://www.arbitration.kiev.ua/uk-UA/Galuzevi-arbitrazhi/Sportyvnyj-arbitrazh.aspx?ID=492